

In definitiva il lavoro di G. M. Facchetti⁴ si distingue positivamente come un caso esemplare di raccolta e utilizzo della documentazione primaria, e quindi della più preziosa, su un tema importante e pionieristico quale quello del mondo giuridico etrusco, per il quale l'A. offre senz'altro una base di partenza molto utile, e per ora completa, in vista di ulteriori approfondimenti e delle necessarie riflessioni.

Loredana Cappelletti

(Institut für Römisches Recht und Antike Rechtsgeschichte Universität Wien
Heßgasse 1, A-1010 Wien)

KATEŘINA CHARVÁTOVÁ – ZUZANA SILAGIOVÁ. *Fiant festa per ordinem universum. Cistercký kalendář bohemikálního původu z první poloviny 13. století*. Praha: Koniasch Latin Press, 2003, 164 s. ISBN 80–85917–55–6.

Společné dílo K. Charvátové a Z. Silagiové představuje čtenářům v našich poměrech nepříliš obvyklý, ale o to zajímavější historický pramen – kalendář, který vznikl v první polovině 13. století v jednom z českých klášterů cisterciáckého řádu jako součást liturgického rukopisu, uchovávaného dnes v pražské Národní knihovně pod signaturou XIII G 23.

Autorky přistupovaly k vydávanému prameni s citem pro jeho specifický charakter, jak dosvědčují zasvěcený výklad o obsahu, formě i okolnostech vzniku kalendáře, který edici provází. Z. Silagiová se ujala komentáře k chronologické stránce kalendária. S náležitým vzhledem do problematiky zde

---

septembre 1966, Tome XIII, Genève, 1967, 99–127; G. PERL. *Nomen Etruscum*. In *Die Welt der Etrusker*. Internationales Kolloquium 24.–26. Oktober 1988 in Berlin, hrsg. von H. Heres und M. Kunze, 101–109; D. BRIQUEL. I passi liviani sulle riunioni della Lega etrusca. In *Federazioni e federalismo nell'Europa antica. Alle radici della casa comune europea*. I. Bergamo, 21–25 settembre 1992, a cura di L. Aigner Foresti et alii, Milano, 1994, 351–372; L. AIGNER-FORESTI. La Lega etrusca. *Ibidem*, 327–350; G. CAPDEVILLE. Voltumna e gli altri culti del territorio volsiniese. *AnnFondFaina* 6 (1999), 109–135. Inoltre sull'argomento segnalò i lavori di A. MAGGIANI. Magistrature cittadine, magistrature federali. In *La lega etrusca dalla dodecapoli ai quindici populi, Atti della giornata di studio*. Chiusi, 1999; Pisa — Roma, 2001, 37–49; M. ALINEI. *Etrusco: una forma arcaica di ungherese*, Bologna 2003, spec.15–37; P. AMANN. Das konstantinische „Reskript von Hisspulum“ (CIL XI 5265) und seine Aussagekraft für die etrusko-umbrischen Beziehungen. *Tyche* 17 (2002), 1–27; L. AIGNER-FORESTI. Vom zilaθ zum dictator: Das oberste Amt in Caere in etruskischer und römischer Zeit. In *Ad Fontes! Festschrift für Gerhard Dobesch zum 65. Geburtstag*. Hrsg. von H. Heftner und K. Tomaschitz, Wien, 2004, 219–227, di recentissima pubblicazione. Anche nell'altro *excursus* (41–48), più breve ma ugualmente interessante, circa i differenti concetti **teona* e *zi-*, vengono malauguratamente trascurati altri studi che pur sempre affrontano monograficamente il tema del diritto etrusco, delle sue caratteristiche improntate a estrema religiosità e della tradizione che ce ne ha restituito pochi e preziosi frammenti, penso ad es. ai lavori di A. J. PFIFFIG. Eine etruskische Prophezeiung. *Gymnasium* 68 (1961), 55–64; R. TURCAN. Encore la prophétie de Végoia. In *L'Italie préromaine et la Rome républicaine. Mélanges offerts à J. Heurgon, II*. Roma, 1976, 1009–1019; A. VALVO. Termini moti, domini e servi in Etruria nel I secolo a. C. Alcune considerazioni intorno alla cosiddetta „profezia di Vegoia“. *Athenaeum* 65 (1987), 417–451; Id. *La «profezia di Vegoia». Proprietà fondiaria e aruspicina in Etruria nel I sec. a. C.* Roma, 1988.

⁴ Sarebbe meglio dire „i lavori“ di G. M. Facchetti, dal momento che la materia in questione viene riproposta dall'A., quasi pedissequamente, in un altro suo volume, apparso nello stesso anno, dal titolo *L'enigma svelato della lingua etrusca. La chiave per penetrare nei segreti di una civiltà avvolta per secoli nel mistero*. Roma: Newton & Compton editori, 2000. Il fenomeno di pedissequa riproposizione persiste, ma in modo meno pronunciato, nel volume successivo: F. CHIESA — G. M. FACCHETTI. *Guida insolita ai luoghi, ai monumenti e alle curiosità degli Etruschi*. Roma: Newton & Compton editori, 2002.

mimo jiné objasňuje princip věčného juliánského kalendáře a jeho uplatnění ve vydávaném kalendáriu, prakticky ukazuje, jakými způsoby mniši získávali údaje potřebné pro stanovení data Velikonoc, nejdůležitější události církevního roku (museli k tomu znát denní datum, den v týdnu a stáří Měsíce ke každému dni v roce), a osvětluje také záznamy astronomického rázu.

Jednotlivé prvky hlavní, liturgické části kalendáře podrobně rozebírá K. Charvátová. Sem byly zanášeny především příslušné svátky (ve vlastním slova smyslu), památky světců, anniversaria a formy jejich slavení; „pozemskou“ stránku života mnichů pak přibližují záznamy o razuře, tedy dnech, kdy se obyvatelé kláštera holili a střihali. Při analýze uvedených údajů, a to je třeba vy zdvihnout, se autorka neomezuje jen na české prostředí, kde ostatně není k dispozici dostatek reprezentativního materiálu pro komparaci. Důkladné obeznámení s řádovými dokumenty, se srovnatelnými cisterciáckými památkami cizí provenience i zahraniční literaturou jí umožňuje sledovat zkoumaný kalendář v širším kontextu, porovnávat jeho vývoj na jedné straně s řádovými předpisy a na druhé straně s řádovou praxí v jiných kláštřích.

Ze srovnání obsahu kalendária s usneseními generálních kapitul cisterciáckého řádu vyplývají závažné skutečnosti, pokud jde o vznik a pozdější užívání zpřístupňovaného pramene. Tuto problematiku K. Charvátová shrnuje a otázku místa původu kalendáře řeší na bázi dostupných indicií v kapitole předcházející samotné edici. Zatímco vznik nejstarší vrstvy textu kalendária i jeho pozdější vývoj se jí podařilo uspokojivě objasnit (rukopis vznikl nejspíše v letech 1229–1231 a používán byl asi až do druhé poloviny 15. století, přičemž změny do něj byly zanášeny do 60. let 13. století pečlivě, poté již méně důsledně), místo, kde byl rukopis napsán, se dá identifikovat jen s určitou dávkou pravděpodobnosti – většina stop ukazuje na klášter Hradiště nad Jizerou nebo jeho mateřský dům Plasy.

Vlastním jádrem publikace je edice kalendáře. Odborného zájemce potěší, že má možnost ověřit pečlivý přepis textu nahlédnutím do obrazové přílohy, kde jsou otištěny fotografie rukopisu. Zmínku si zaslouží úsilí editorek o grafickou nápodobu originálu. K zachycení vizuální stránky kalendária bylo užito jednak zvýraznění písma, obyčejné písmo mělo vyznačovat nejstarší vrstvu textu, kurzíva pak „všechny pozdější zápisy, ať už pocházejí z jakékoliv doby“, jednak barevného odlišení písma, jehož účelem bylo reprodukovat střídání černého a červeného inkoustu v rukopisu. Zvláště důsledné uplatnění první zásady by pro uživatele edice bylo velmi výhodné, na první pohled by totiž mohl rozeznat, jak kalendář vypadal v první fázi vzniku a které části jsou mladšími přípisky. Avizovaný způsob značení se však bohužel nepodařilo vždy dodržet, neboť u některých zápisků, vždy se jedná o text vytištěný červeně (technické důvody?), upozorňuje na jejich pozdější původ nikoliv kurzíva, ale textově kritická poznámka. Dvojím způsobem záznamu informací stejného druhu se přitom práce s edicí poněkud komplikuje. Rozlišení černého a červeného písma má své opodstatnění v tom, že barva inkoustu u liturgických údajů v rukopisu někdy ohlašovala odlišný typ liturgie (černý inkoust znamenal, že se sloužila jedna mše, rubrika signalizovala dvě mše). Jak svědomitě informuje textově kritický aparát, místy až nezvykle epický, ani zde nebyl úzus originálu bezesbytku zachován, a to především proto, že některé záznamy rukopisu jsou dvojbarvé (k přepsání černého inkoustu červeným docházelo při povýšení liturgie určitého svátku).

Vhodný doplněk k textu kalendáře představují věcné poznámky. Editorky je využily k tomu, aby u jednotlivých liturgických příležitostí uvedly, od kdy je slavení toho kterého svátku doloženo, jak se jeho liturgie vyvíjela a zda se v tomto směru v Čechách projevovaly nějaké odlišnosti. Za edicí následují stručné medailony osob, jejichž jméno bylo do kalendária zaznamenáno v souvislosti s připomínkou výročí jejich úmrtí. Knihu uzavírá jmenný rejstřík.

Jakkoliv mohl titul recenzovaného díla zprvu vyvolat dojem, že se jedná o publikaci určenou úzké vrstvě českých odborníků, opak je pravdou – srozumitelná forma, kterou editorky pro zpřístupnění pramene zvolily, otevírá jejich knize cestu k širší veřejnosti, a zásluhou anglického překladu P. Charváta dokonce i k mezinárodnímu publiku. Díky fundovanému, profesionálnímu zpracování se recenzovaná edice navíc řadí mezi hodnotné příspěvky k dějinám cisterciáků v českých zemích, jejichž prostřednictvím se vědecké poznání v této dosud nepřilíh probádané oblasti posouvá zase o kousek dál.

Anna Bujnochová